

starkteig f.

stark- fahrig
(starkfahrig)

ten

✓ 1336

1999

ԲԵԼ ՄԵՌՆԵՍԵԱՆ

ՄԻՐԶԱ ԻՍԿԵԱՆԴԱՐ

(ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԶՐՈՅՑ)

Վ. ԻՆՆԵԱ

ՄԻՐՔԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ

1894.

ԼԵՈ

1336

ИЗДАНИЕ А. ТЕРЪ-ГУКАСОВА

(Карсъ, Губернаторская ул., домъ Исакова).

Настоящая брошюра дозволена цензурою къ свободно-
му обращенію въ Росс. Имп. (отз. Центр. Ком. иностр.
ценз. въ С.П.Б. отъ 18 марта 1895 г., № 953).

2033.

(Получено въ 2033)

ПРЕДЪ

ПРЕДЪСТАВЛЕНА СЪ

1894.

Ի Է Լ Մ Ե Ռ Ն Ե Ս Ե Ա Ն

Մ Ի Դ Ա Ի Ս Կ Ե Ա Ն Դ Ա Դ

ՆՈՒԷՐ

ՄԵԺԸՊԸՏԻԻ

ՊՐՆ. ԽՈՍՐՈՎ

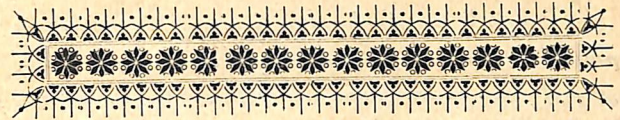
ԱՐԶՈՒՄԱՆԵԱՆՑԻՆ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՑ

28. 1339

41336. 60

60. 0221

արսկաստանի թավրից քա-
ղաքի Սաբղիբազար
քաղաքամասի խա-
նութներից մէկի մէջ
նստում էր մի պարսիկ
գրագիր, Միրզա Խս-
կեանդար անունով:
Նա պարապում էր
հասարակ ամբոխի

համար գիր անելով, գեւերից փրկելու, գլխացաւից
ազատելու, եւ ուրիշ հաղար ու մի հին ու նոր դար-
գերի մասին:

Մեծ համարմունք ունէր նա ամբոխի մէջ:
Երբ ամէն երեկոյ եւ առաւօտ երկար ջիւբբան
քցած, խինայած մօրութիւնով, հանգիստ եւ թաղպեհի
հատիկները դարձնելով մէջիդ էր գնում, ամէնքը
նրան մի սուրբ մարդ էին համարում:

Եւ իրաւունք ունէին: Արտաքին երեւոյթը,
բարեպաշտ ձեւերը, խօսածները, կարող էին շատ
միամիտների հաւատը գրաւել:

Երբեմն նա փողեր էր հաւաքում զանազան բարի նպատակների համար շատ սրտաշարժ խօսքերով եւ... եւ յայտնի չէր թէ ի՞նչ էր անում նրանց հետ: Միրզան երբեք սովորութիւն չ'ունէր հաշիւ տալու. բայց երբ հարկաւոր էր փող հաւաքել, նա տոկոշների անունները միշտ առանձին առողանութեամբ կանչում էր բարձրաձայն հասարակութեան մէջ:

«Բանդէյի մոսուլմաններ — ասում էր նա ոգեւորուած — Բահմաթթիք Հաջի Իրզա Համադանիյի որդի՝ Մաշատի Մուրթուզան երկու ղռան տուեց քաղցածների համար. Ալլահ մին բեարաքեաթ վէրսըն... եւ րաբբի:»

Տարիները անցնում էին իրար ետեւից, եւ Միրզա Իսկեանդարը միշտ մի որեւէ պատճառուն էր փող հաւաքելու:

* * *

Բամազան ամիսն էր:

Աղօթողների մեծ բազմութիւն լցուած ջրմա մէջեղում լուռ կատարում էին իրենց վաղորդեան նամազը, երբ Միրզա Իսկեանդարը գլուխը կախ եւ հանդարտ քայլերով անցնելով բազմութեան միջեց կանգնեց ամբիոնի վրայ:

Խորին լուռութիւն էր:

«Բանդէյի մոսուլմաններ — խօսեց նա արտասուքը սրբելով — Թող Ալլահի եւ Մուհամմետի օրհնութիւնը լինի ձեր վրայ: Երկու ամիս առաջ ես յայտնեցի ձեզ Զեյնալբադեյիների ողբալի վիճակի մասին: Այն ժամանակ հրաւիրեցի ձեզ նպաստամատոյց լինել Զեյնա-

լաբադի բարձրաւանդակների վրայ հրդեհից վնասուած անտուն անօգնական, ձմեռուայ ցրտին բուկոսն մնացած խեղճերին: Եւ ժողովուրդը՝ որ միշտ համակրութեամբ է վերաբերուել այդպիսի գործերին, մեր հրաւէրը ընդունեց:

«Այս անգամ մի բարի գործ սկսելու համար չէր խօսքը, այլ քանդածը շինելու, ընկածը ոտքի կանգնեցնելու համար. այս անգամ ուղղափառ մուսուլմանները հրաւիրուում են օգնելու իրենց վնասուած դժբախտ եղբօրը, եւ այն էլ ազիզ եղբօրը:

«Մոսուլմաններ: Մենք մեր եղբայրական, մեր կրօնական պարտքը կատարենք. օգնենք ճշմարիտ տառապեալներին. օգնութեան ձեռք մեկնենք թշուառ Զեյնալբադեյիներին: Տուէք եւ թող Հաղբաթը Աբբասը մէկին հաղար բազմացնի ձեր ունեցածը:»

Կէս ժամի չափ խօսեց Միրզա Իսկեանդարը, եւ երբ նա վերջացրեց իւր յուզուած ճառը եւ ամբիոնից իջնելով սալաւաթ քաշեց երեսին, հասարակութիւնը նրա աչքերում տեսաւ արտասուքի կաթիլներ:

Մի քանի րոպէի մէջ Միրզան իւրաքանչիւր տոկողի անունը բարձր կրկնելով, հաւաքեց Զեյնալբադի հրկիզեալների օգտին 1500 ղռան:

* * *

Այդ օրից անցաւ երեք տարի, երեք երկար ու ձիգ տարիներ: Միրզա Իսկեանդարը շարունակում էր իւր բարեպաշտական սովորութիւնները, նրա շրթունքները միշտ աղօթք էին մրմնջում եւ

ներա մասները ամբողջ օր զբաղուած էին թաղ-պեհի հատիկները դարձնելով:

1887 թուի աշնան էր, երբ մի գեղեցիկ օր, տեղական մզկիթներից մէկի պատերից մէկի վրայ բարեպաշտ մուսուլմանները հետեւեալ յայտարարութիւնը տեսան:

“Յայտնի է որ մի քանի տարի սրանից առաջ Զեյնալբարդցիների անունով հանգանակութիւններ եղան: Այդ փողերը ուր ուղարկուեցան չգիտենք: Ոմանք պնտում են թէ փողերը այժմ եւս թաւրիզում են գտնուում եւ հաւատացնում են՝ որ գումարը մօտ 3000 ղուան է: Յիշեցնելով այդ մասին ուղղափառ մուսուլմաններին, ցանկալի կը լինէր հրապարակաւ իմանալ՝ մնում են այդ փողերը, թէ գիշակերներից կլանուել են:”

Յայտարարութիւնը կարդաց նաեւ Միրզա Իսկեանդարը. նրա գոյնը թուաւ. երբեք այդ տեսակ հարուածի չէր սպասի նա. երեք տարի է փառաւոր կերպով կերել էր այդ փողը. ոչ թէ միայն այդ, այլ դրա նման նաեւ շատ ուրիշներ, սակայն մինչեւ այդ, նրանից ոչ ոք հաշիւ չէր պահանջել, եւ ում խելքին կու գար յիրաւի այդ տեսակ բարեպաշտ մարդուց հաշիւ պահանջել: Սակայն հանգամանքը ծանր էր, ինչքան էլ անունը յիշուած չլինէր, այդ ակնարկութիւնները բացարձակ կերպով նրան էին վերաբերում, ուստի հարկ էր գլուխը պրծեցնել:

Ի դուր չէր Միրզա Իսկեանդարը տասնեակ տարիներ հասարակութեան աչքին թող փշուժանազան թախամաններ եւ ջադուներ ծախելով, որպէս փրկարար միջոցներ զանազան ախտերից: Նա գիտէր ամէն դժուար տեղերից իւր գլուխը

պրծեցնել, ուստի նա իրեն չկորցրեց: Արկին անգամ կարդաց յայտարարութիւնը, սալաւաթ քաշեց եւ ցինիքաբար ծիծաղելով դարձաւ ժողովուրդին:

“Բարեպաշտ մուսուլմաններ — խօսեց նա — որովհետեւ դարձեալ խօսք կայ Զեյնալբարդցիներին օգնելու, հարկաւոր ենք համարում յայտնելու, որ մենք Զեյնալբարդի հրկիպեալների համար հաւաքեցինք 1500 ղուան, որը եւ ուղարկուեցաւ այն տեղ, որ տեղ պարտաւոր էինք ուղարկելու: Թիւրիմացութեան տեղիք չտալու համար մենք նորէն կը կրկնենք նուիրատուների անունները. ահա նրանք, լսեցէք:”

Այդ խօսքերի հետ Միրզա Իսկեանդարը՝ որպէս իւր ճշմարտութեան եւ արդարութեան ամենամեծ ապացոյց, հպարտ հպարտ հանեց իւր անթարիի գրպանից մի թղթի կտոր եւ նուիրատուների անունները սկսեց կարդալ:

Հազիւ Միրզա Իսկեանդարը վերջացրել էր իւր խօսքը, որ բազմութեան միջից առաջ անցաւ մի երիտասարդ պարսիկ վաճառական: Նա յուզուած էր երեւում, հասարակութիւնը հետաքրքրութեամբ շրջապատեց նրան:

Միրզա Մուսան — այդպէս էր երիտասարդի անունը — մի փոքր սպասեց, եւ երբ բազմութիւնը հանդարտ լսում էր, սկսեց խօսել:

“Մէջիդի գրան կպցրած յայտարարութիւնը, բարեպաշտ մուսուլմաններ — ասեց նա — անհետեւանք չմնաց: Այժմ բանից երեւում է որ 3000ի կէսը 1500 ղուան ստացել է Սարգիբազարում գրեացութիւն անող Միրզա Իսկեանդարը:

Միրզան մի ըոպէ առաջ յայտնեց, որ յիշեալ 1500 ղըանը ուղարկուած է այն տեղ, որ տեղ պարտաւոր էինք ուղարկելու: Այժմ մնում է իմանալ թէ այդ գումարը, որը յատկապէս Զեյնալբադի հրկիզեալների համար էր հաւաքուած, Միրզա Իսկեանդարը երբ, ո՞ր ամսին, ո՞ր քաղաք եւ ո՞ւմ անունով է ուղարկել. որովհետեւ այն տեղ, որ տեղ պարտաւոր էինք ուղարկել, շատ խորհրդաւոր խօսքեր են: Ամենքին յայտնի է որ «այն տեղ, որ տեղ պարտաւոր էինք ուղարկել», զանազան մարդիկ զանազան տեսակ են հասկանում. իսկ յիշեալ փողերը անպատճառ պիտի գնային Զեյնալբադի հրկիզեալներին, եւ ոչ թէ այն տեղ, որ տեղ պարտաւոր էինք ուղարկել: Հասարակական հանգանակութիւնը մի սրբութիւն է. ամէն մի բարոյական մարդ պէտք է զգուշութեամբ եւ երկիւղածութեամբ վարուի այդ սրբութեան հետ. հակառակ դէպքում սրբապղծութիւն կարող է առաջանալ, եւ մեր պարտականութիւնն է հարուածել այդ սրբապղծութիւնը:»

Երիտասարդը վերջացրեց: Ամենքը սպասում էին. բայց լուռ էր Միրզա Իսկեանդարը. նա շփում էր մօրուքը, եւ աչքերը խփելով աղօթք էր մրմնջում:

— Միրզա Իսկեանդար, ասում էին նրան բարեկամները. ինչո՞ւ համար չէք պատասխանում ձեր վրայ եղող այդ անխիղճ զրպարտութիւններին երկու խօսքով. ուղարկեցինք փողը այս ինչ սառածի կամ այս ինչ չարվադարի միջոցով. չէ՞ որ այդ փողերը դուք պէտք է որ ուղարկած լինէք:

— Լա իլահ, իլլ՝ Ալլահ, Մհամմատու ոասուլ ուլլահ — կրկնում էր Միրզան. — ինձանից պահանջում էք, բարեկամներ — շարունակեց նա ձայնը բարձրացնելով, — որ միանգամից խփենք, ոչնչացնենք այդ անվայել եւ տմարդի արշաւանքը, լաւ գիտենալով որ գործին նուիրուած եւ այդ գործի համար ամէն զոհաբերութիւն յանձն առնող մի մարդ կարող չէ անհաւատարիմ լինել դէպ ի հասարակական փողերը. այդ փողերը մենք ուղարկել ենք Զեյնալբադում մի մաքթաբխանէ* բանալու:

— Ապացոյց, ղալլ.* — ձայն տուին հասարակութեան միջից մի քանի հոգի:

— Կարող ենք հաւատացնել — խօսեց Միրզան — որ մենք բացատրութիւն տալուց չենք փախչել. եթէ գիտենանք որ մեղանից բացատրութիւն պահանջող գործի սիրուցն է անում: Ովքե՞ր են այդ հաշիւ պահանջողները. մի երիտասարդ դարբին եւ Միրզա Մուսան. թող չղարմանան ուրեմն որ մենք ուղղակի բացատրութիւն չենք տալիս: Աւելի լաւ կ'անէր Միրզա Մուսան, որ յայտնէր եւ բացատրութիւն տար թէ ինչ եղան Աբբեար Սպահանցու հաւաքած այն 2000 ղըանը, որը այդ վերջինը սկսեց հաւաքել Զումա մէհդի շինութեան համար:

Տրտունջը ընդհանուր էր, ամենքին էլ յայտնի եղաւ որ Միրզա Իսկեանդարը մի միայն պատուական էր բերում փախչելու համար, ամէն կողմից սկսեցին պարսիկ, թուրք, ասորի բղաւել՝

* Դպրոց:

** Մտացական:

- Փողերը, Միրզա Իսկեանդար, փողերը...:
 — Ղափզ, ղափզ, կրկնում էին ուրիշները...:
 — Լօթին մարսել է — ասում էին շատերը...:

Այդ ընդհանուր շփոթութեան մէջ կրկին առաջ անցաւ Միրզա Մուսան: Մի րոպէ լուծիւն տրեց. բայց այս անգամ Միրզա Մուսան երկար չխօսեց:

«Միրզա Իսկեանդարը — խօսեց նա — երկար ու բարակ փաստեր բերելով՝ ուղում է հաստատել, որ ինքը հաշիւ չի տայ. որովհետեւ հաշիւ պահանջողները մի իրեւէ դարբին եւ մի քանի թշնամիներ են. նա արդար չէ գտնում որ ինքը հաշիւ տայ, քանի որ Ա.բբեար Սպահանցին քուժած մէջիդի փողերն ուտում է: Բերեմ մի օրինակ: Մի անգամ, զօրախաղի ժամանակ, ես վէրը դառնալով սարվազներից մէկին՝

— Ադա, Մամմատ Ալի, այդն դիւզ գոյ* — ասում է:

— Փիյէ, — պատասխանում է սարվազը — էյլա գեօղի մանի դեօրդի. Հասան Ալի դիւզ գոյսըն, մանդա դիւզ գոյրմ: ** Նման չէ՞ արդեօք: Դիցուք Ա.բբեար Սպահանցին քուժած մէջիդի փողերը կերաւ, եւ թող նահլաթի կայ նա. բայց միթէ նրա այդ փողերը ուտելը ազատում է Միրզա Իսկեանդարին պարզ պատասխանելու: Դա շատ զարմանալի է. ուստի սպասում ենք որոշ տեղեկութեան, ըստ որում բարեգործական նպատակաւ ժողոված գումարի հետ, ինչպէս անցեալ անգամ

* Մամմատ Ալի, ոտքը ուղիղ դիր:

** Հենց աչքը կնձ տեսաւ. թող Հասան Ալին ուղիղ դնի, ես էլ ուղիղ դնեմ:

ասեցինք, պէտք է զգուշութեամբ վարուել. կրկնում ենք, կարող է սրբապղծութիւն առաջանալ:

— Շէյթան, շէյթան, իւզունա նահլաթ,* — մրմրում էր քթի տակ Միրզա Իսկեանդարը՝ քանի խօսում էր Միրզա Մուսան. եւ հենց վերջացրեց թէ չէ, Միրզան հագաց, մօրուքը շիեց, սալաւաթ քաշեց եւ սովորական հանդարտութեամբ, ժպիտը երեսին այսպէս սկսեց.

«Լսեցէք, իմ ուղղափառ մուսուլմաններ. արդարութեամբ վարուելով՝ մենք այն սովորութիւնն ունինք, որ մի տեղ լաւ միտք գտնենք, թէկուզ կորած տեղումն էլ լինի, սիրով ընդունում ենք եւ հետեւում նրան: Սրա համար էլ ընդունում ենք մեղ դէմ ուղղուած այն միտքը թէ հասարակական հանգանակութիւնը մի սրբութիւն է եւ ամէն մի բարոյական մարդ պէտք է զգուշութեամբ եւ երկիւղածութեամբ վարուի այդ սրբութեան հետ. հակառակ դէպքում կարող է սրբապղծութիւն առաջանալ: Այս խօսքերը ասողը անտարակոյս փաշտաֆեան տրամադրութեան մէջ է եղել եւ աշխատել է արհեստական կերպով լարած զգացումները փրօն խօսքերով արտայայտել:

«Հասարակական հանգանակութիւնը ամենեւին՝ սրբութիւն չէ, եւ դէպի նրան հարկ էլ չկայ երկիւղածութեամբ մօտենալու, հետեւաբար հասարակական փողերի անհետանալով՝ սրբապղծութիւն կարող չէ առաջանալ: Խօսենք պարզ լեզուով: Լաւ բան չէ հասարակական գումարների վատնելը. բայց աշխարհ էլ չի քանդուիլ, երբ մարդ իրեն վստահացած մի գումար վատնում է. դրանով կոր-

* Սատանայ, սատանայ, երեսդ անիծած:

չում է մի միայն փողը: Եթէ այդ տեսակ մի բանի համար Միրզա Մուսան այսպէս արշաւում է մեր դէմ, հետաքրքիր էինք իմանալ՝ ի՞նչպէս պէտք է հարուածէ նա աւելի բարձր սրբապղծութիւններ, որոնք ընտանիքներ են կործանում, պատուական ծնողներ սուգի մէջ քցում, ամբողջ սերունդներ ապականում, եւ կամ՝ Աբբեար Սպահանցու պէս, ապօրինի զաւակների թիւը շատացնում:»

Միրզա Իսկեանդարը ուզում էր արդէն իջնել ամբիոնից, որ տեղից նա իր այդ բացատրութիւնը տուեց. սակայն չորս կողմից շարունակուում էին հեգնական աղաղակները:

— Միրզա Իսկեանդար, մի փախիր. Միրզա Իսկեանդար, ասա, ո՞ւմ միջոցով կամ ի՞նչ ճանապարհով ուղարկեցիր այդ փողերը. Միրզա Իսկեանդար զմիջ. Միրզա Իսկեանդար, քո վեղը կոտրուի. այժմ գետինը մոնես, Միրզա Իսկեանդար . . . :

Միրզա Իսկեանդարը վախեցաւ, սփռթնեց, սակայն չկորցրեց իրեն. նա կրկին չորս կողմ նայեց: «Քանի որ Աբբար Սպահանցին — ասեց նա — քու մէջիդ հաշիւը չի տուել, մենք հարկաւորութիւն չենք համարում բացատրութիւն տալու:» Այդ խօսքերով էլ Միրզա Իսկեանդարը վէճը փակեց, եւ օձիքը թափ տալով՝ իրեն տուն քցեց:

Հարցը այդ տեղ էլ մնաց: Ոչ ոքի համար այլ եւս կասկածելի չէր, որ Միրզա Իսկեանդարը կերել էր այդ փողերը, եթէ ոչ՝ նա փոխանակ այդքան պատէպատ ընկնելու, շատ կարճ միջոց ունէր արդարանալու. ցոյց տալ փողերի երբ, ո՞ւմ միջոցով եւ ո՞ւր ուղարկելը:

Թքեցին, մրեցին, անպատուեցին. բայց լուռ էր Միրզա Իսկեանդարը, եւ ցինիքաբար ծիծաղելով շարունակում էր իւր մէջիդ դնալը: Աարծես այդ բոլորը իրեն չէին վերաբերում:

* * *

Անցան օրեր, շաբաթներ, ամիսներ, երկար շառ երկար ամիսներ, տարին արդէն մօտ էր վերջանալու: Մի օր, ձմեռուայ մի ցուրտ օր, Թաւրիզի փողոցներում կանչում էր մի մունետիկ:

«Այ հազարաթ. Մամադանցի Միրզա Իսկեանդարը այսօր Սաբղիբազարի հրապարակում հաշիւ պիտի տայ ուղղափառ մուսուլմաններին քեյնալաբադցիների օգտին իր հաւաքած փողերի համար, շտապեցէք ներկայ լինել:»

Լսողները զարմացած իրար երեսի էին նայում եւ գլխները շարժում: Ամէնքն էլ զարմանում էին՝ թէ ինչն էր ստիպել Միրզա Իսկեանդարին մունետիկ քցել փողոցը եւ հաշուի կանչել մուսուլմաններին, երբ նա մի տարի առաջ բացարձակապէս անպատուութիւն համարեց իր համար հաշիւ տալը: Զորս կողմից իր երեսին տեղացող թուք ու մուրին նա լուռութեամբ տարաւ. եւ հիմա, երբ ամէնքն էլ մոռացել էին այդ մասին, նա յանկարծ հաշուի է հրաւիրում ժողովրդին:

Հետաքրքրութիւնը ընդհանուր էր. եւ մի երկու ժամ անց Սաբղիբազարի հրապարակում ասեղ քցելու տեղ չկար:

Մինարեթներին մէկի գլխից լսուեց կէսօրուան աղանի ձայնը. հրապարակը լիքն էր բաղմութեամբ.

Թմբուկը խիեցին, եւ Միրզա Իսկեանդարը բարձրացաւ իւր համար պատրաստած տեղի վրայ:

«Ուղղափառ մուսուլմաններ — խօսեց նա — մենք թէեւ Զէյնալբադցիների օգտին ուղարկած գումարների համար շատ խօսքեր լսեցինք, շատ գրութիւններ ստացանք, բայց աւելորդ համարեցինք իւր ժամանակին բացատրութիւն տալու, պարզ տեսնելով՝ որ զրպարտիչ մարդիկ այդ բացատրութիւնը անտես պիտի անէին, եւ հասարակութեան մոլորեցնելու համար գործը պիտի խճճէին...: Ուղղափառ մուսուլմաններ, ահա ձեզ Զեանկեանի Ամիր-Նիզամից ստացուած պաշտօնական գրութիւնը կարդացէք եւ դատեցէք:»

Կարդում են.

«Թավրիզի Միրզա Իսկեանդարի բամազանի 17/ին գրած Nr. 5316 յայտագրի առթիւ՝ պատիւ ունիմ հաղորդելու, որ Զեանկեանում ապրող Մոլլա Մուրադը յայտնում է՝ որ ինքը ստացել է Իսկեանդար Իսկեանդար օղլուց 1500 ղուան եւ աւանդ է տրուած մի պատուաւոր վաճառականի մօտ. առ որ ստորագրեմ

Զեանկեանի Ամիր-Նիզամ

Աղա Մամմատ Խան:»

Երբ ընթերցումը աւարտեցին, հասարակութիւնը մնաց բերանները բաց:

— Յետո՞յ . . . — հարցրին դէսից դէնից:

— Էլ ի՞նչ յետոյ, ուղղափառ մուսուլմաններ, — պատասխանեց Միրզա Իսկեանդարը — դուք ինձ տուել էիք 1500 ղուան տեղ հասցնելու հա-

մար, ես էլ հասցրել եմ այն տեղ, որ տեղ հարկաւոր էր հասցնել. էլ ի՞նչ էք ուզում:

— Բայց, Միրզա Իսկեանդար — աղաղակեցին ամէն կողմից. — այդ փողերը դուք հաւաքեցիք Զէյնալբադի հրկիզեալների համար. ինչո՞ւ համար երեք տարի պահում էիք. ինչո՞ւ համար այդ փողերը Զէյնալբադ ուղարկելու փոխարէն՝ ուղարկեցիք Զեանկեան Մոլլա Մուրադին. ինչո՞ւ խաբուում էիք հասարակութեան մի անգամ ասելով՝ որ փողերը Զէյնալբադ կ'ուղարկենք նոյն իսկ աւելի ապահովութեան համար կառավարութեան միջոցով. մի անգամ ասում էիք որ արդէն ուղարկել էք մեքթաբխանէ բանալու. մի անգամ ասում էիք որ ուղարկել էք Մամուր օղլին, մի անգամ Պալոյ պէյին, հիմա էլ Զեանկեան Մոլլա Մուրադին: Եւ միջապէս ի՞նչ կապ կայ մեր եւ Մոլլա Մուրադի միջեւ: Ի՞նչ գործ ունի մեր փողերը այդ տեսակ անանի վաճառականների մօտ, այն էլ աւանդ:

Միրզա Իսկեանդարը լուռ շփում էր մօրուքը:

«Պատասխանեցէք, Միրզա Իսկեանդար — հարցնում էին այս ու այն կողմից. — ի՞նչ պէտք է անուի այդ աւանդը, բո՞ւրդ պէտք է առնուի, բամբակ, թէ աղուէսի մորթ. քանի՞ տարի պիտի մնայ այն տեղ աւանդ, եւ ո՞վ պէտք է ստանայ այդ աւանդը, ախար երեք տարի է անցնում փողերը հաւաքելու օրից:»

«Ես խորհուրդ կու տայի — խօսեց ամբողի միջից մի երիտասարդ — կարգադրել Մոլլա Մուրադին, որ այդ անանի վաճառական

2033

յանձնարարէ գնել այդ գումարին մի քանի բեռ
լաւ Զեանկեանի զէյթուն եւ ուղարկել Միրզա
Իսկեանդարին. ասում են՝ նա շատ է սիրում զէյթուն
ուտել:

Երիտասարդի խօսքերին հետեւեց մի ընդ-
հանուր ծիծաղ:

Ամէնքը աչքները դարձրած Միրզա Իսկեան-
դարի վրայ՝ ցանկանում էին լսել նրան, բայց նա
լուռ էր, եւ դարձնում էր շարունակ իւր թաղպահ
հատիկները:

Այդ բոպէին ժողովրդի ուշադրութիւնը
դարձաւ մի ուրիշ երիտասարդի վրայ, որ ամբողջ
ձեղքելով առաջ անցաւ, եւ սկսեց խօսել:

«Բանդէյի մոսուլմաններ — ասեց նա —
դուք բացատրութիւն էք պահանջում այդ մար-
դուց, որը իւր կեղծ բարեպաշտութեամբ տարի-
ների ընթացքում խաբել է մարդկանց: Դուք
հարցնում էք՝ թէ ինչո՞ւ նա, որ առաջ խոստացել էր
փողերը ուղղակի Զեյնալաբադ ուղարկելու, եւ այն
էլ աւելի ապահովութեան համար կառավարու-
թեան միջոցով, ուղարկեց ուրիշ տեղ: Դուք
հարցնում էք՝ թէ ինչո՞ւ երբ տարիներ անցնելուց
յետոյ նրանից հաշիւ պահանջեցին, նա խոյս
տուեց բացատրութիւն տալուց. եւ երբ նեղը կոխե-
ցին, նա ասեց մէկ որ Մամուր օղլին է ուղարկել,
մէկ Պալոլ պէյին, մէկ Զեյնալաբադ մաքթաբ-
խանէ շինելու, եւ հիմա էլ առանց ամաչելու
ներկայացնում է Զեանկեանի Մոլլա Մուրադի գրու-
թիւնը, որ իբր նա ստացել է փողերը եւ աւանդ
տուել մի պատուաւոր վաճառականի: Սուտ ասողի
յիշողութիւնը կարճ է, մի դատապարտէք նրան:

Դառնանք այժմ այսօրուայ գրութեան. ձեզնից
ամէն մէկը հետաքրքրուում է իմանալ՝ թէ ո՞վ է այդ
անյայտ պատուաւոր վաճառականը. եւ զարմանալի
էլ չէ: Եթէ դիցուք մէկը ձեզանից մի վաճառական՝
տար իր գործակատարին 1500 ղուան որեւէ մի
տեղ տանելու. եւ նա, այդ գործակատարը, երեք
տարուց յետոյ դառնար եւ ասէր իր տիրոջը՝
«Հաջի աղա. ձեր տուած 1500 ղուանը, որ ես
Թեհրանիսմաիլ Համադանցիին պիտի տայի, տուեցի
Շիրազում Հաջի Ալակբար Իրզա օղլուն, որը աւ-
անդ է տուել մի պատուաւոր վաճառականի. ուրեմն
արխային կարող ես գործդ տեսնել»: Եթէ, ասում
եմ, այդ տեսակ մի պատասխան յանդգնէր գործակա-
տարը տալու իւր տիրոջ, նրան փառաւոր կերպով
ֆալախկայի կը դնէին, եւ ձեր ուղածին չափ ծեծ
կու տային, մինչեւ փողերը կը բերէր: Նոյն վարմունքը
չէ՞ միթէ Միրզա Իսկեանդարի վարմունքը եւ անա-
մթութիւնը, թամաշայ արէք. դեռ մունենտիկով էլ
հաշուի է հրաւիրում մեզ: Բանդէյի մոսուլման-
ներ. ես լաւ ծանօթ եմ այդ գործին, թոյլ տուէք
բացատրեմ: Երկու տարի առաջ մուշտեյիդի ըն-
տրութիւն կար: Միրզա Իսկեանդարը՝ որպէս շա-
հասէր մարդ, նայեց իւր օգտին. եւ տեսաւ որ
Մոլլա Մուրադը այդ պաշտօնը ստանալիս՝ ինքը մեծ
օգուտ կարող է ունենալ: Սկսեց քարոզել ժողովրդի
մէջ եւ աշխատել նրա օգտին: Մարդիկ, որոնք
չգիտէին նրա ծածուկ մտքերը, հաւատացին նրան,
եւ Մոլլան ընտրուեցաւ. սակայն դժբախտաբար
Միրզա Իսկեանդարի յոյսերը անտեղի անցան.
Թեհրանում չհաստատեցին այդ պաշտօնի մէջ
Մոլլա Մուրադին: Անցան տարիներ, երբ Միրզա

Իսկեանդարին իր հաւաքած փողերի համար նեղը կոխեցին՝ նրանից հաշիւ պահանջելով: Նա տեսաւ որ թալիսմաններ ծախելով եւ գիր անելով այդ փողը չէ կարող ձեռք բերել. ուստի յիշեց իւր բարեկամին, եւ խնդրեց որ այդ նեղ օրին օգնի իրեն: Մոլլան, հեշտ ու հանգիստ այդ փողերը իր գրպանից տուողը չէր, ուստի իւր «է-է-է» բարեկամին ազատելու համար՝ հետեւեալ խորամանկ միջոցին դիմեց: Կ'ասեմ — մտածեց նա — որ ստացայ եւ պահ տուի ուրիշին, առանց որեւէ մէկի անունը տալու. ես էլ կ'ազատուեմ նա էլ, ասեց եւ կատարեց: Եւ ահա այդ թուղթն է, մուսուլմաններ, որ այսօր կարդաց Միրզա Իսկեանդարը ձեր առաջ. ամօթ եւ խայտառակութիւն նրան:

«Հարցրէք այժմ նրան՝ թէ այդ փողերը ե՞րբ եւ ի՞նչ միջոցով ուղարկեց Միրզա Իսկեանդարը օգնական. ո՞վ է այդ աւանդ ստացող վաճառականը. եւ վերջապէս այդ աւանդը երբ եւ իցէ յետ պէտք է ստացուի, թէ ոչ: Եւ կարծում էք նա չի պատասխանի. կարծում էք այդքան աշկեարայ փաստերի առաջ կ'ամաչի եւ կը դադարի իրեն արդարացնելուց: Այ թորա՛. մի անգամ, մուսուլմաններ, տեղական խաներից մէկը 20 ոչխար յանձնեց Մոլլա Նասրադինին, մօտակայ գիւղը իր ծանօթ մի ուրիշ խանին տանել յանձնելու համար: Մոլլան ճանապարհին ոչխարներից մէկը կերաւ, եւ տարաւ միայն 19:

— Մոլլա — հարցնում է խանը նամակը կարդալով. — քեզ յանձնել են բերելու 20 ոչխար, ինչո՞ւ 19 է:

— Խանը սաղ լինի. այ՛ո, 19 է եւ 19 էլ պէտք է լինի:

— Ախար 20 պէտք է լինի:

— Եթէ 20 է, կարծիք չկայ որ 20 էլ պէտք է լինի:

— Մոլլա, չէ՞ որ բերել էք 19:

— Հենց հաշուով էլ 19 պէտք է լինէր:

«Խանը տեսնելով որ չի կարողանում այդպիսով Մոլլին բան հասկացնել, կանչում է իւր ծառաներից 20 հոգու:

— Մոլլա, քանի՞ հոգի են սրանք. հարցնում է:

— Քսան:

— Շատ լաւ. ըսի ուրեմն: Դու բերել ես 20 ոչխար, եւ դրանցից ամէն մէկին պէտք է մի ոչխար ընկնի, ուրեմն — դառնում է խանը իւր ծառաներին — թող ամէն մէկը ձեզանից դրանցից մէկը բռնէ: Ամէնքը բռնում են բաց ի մէկից:

— Մոլլա, հապա սրա ոչխարը ո՞ւր է. հարցնում է խանը:

— Ես ի՞նչ անեմ, թող շուտ բռնէր — պատասխանում է Մոլլան առանց վրդովուելու:

«Բանդէյի մուսուլմաններ. ես վերջացրի ասել լիքս. հիմա դուք դատեցէք:»

Մաշալահներին վերջ չկար: Ամէնքը ծիծաղում էին առաջուանից աւելի լաւ խայտառակուած Միրզա Իսկեանդարի վրայ, որ չնայելով որ հասարակութիւնը արդէն ցրուում էր, կանգնած իւր տեղի վրայ, շփում էր մօրուքը:

* * *

Այդ օրից անցել է հինգ տարի: Նորերս գնացել էի Թավրիզ. կրկին պատահում եմ Միրզա Իսկենդարին՝ Սաբզեբազարի հրապարակում, նոյն բարեպաշտ կերպարանքով մէջիդ գնալիս. նա շարունակում է հասարակութեան հին եւ նոր դարձերը ազատել իւր թալիսմաններով, եւ ջադուների սիրահար ամբօխը գնում է նրա յետեւից: Ահա նա դանդաղ քայլերով մօտեցաւ մի պարսիկ վաճառականի:

«Աղա Իրզա — ասում է նա հանդարտ եւ բարակ ձայնով — մեր երեւելի Շէյխ Սադի բանաստեղծի գերեզմանի վրայ մի մեծ քիւմբէթ պէտք է շինել տամ, ամէն մի ասլի մուսուլմանի պարտքն է րահմաթթիքի համար չինայել իւր օգնութիւնը. տուէք եւ թող Հազրաթը Աբբասը մէկին հաղար բազմացնի ձեր ունեցածը: Ես րաբբի:»

Վաճառականը հանեց դրպանից մի քանի զուան եւ տուեց Միրզա Իսկենդարին:

Միրզան երկար օրհնելով քայլերը միւս կողմ ուղղեց:

Մնացի զարմացած: — Ի՞նչպէս . . . հարցնում եմ մօտիւ մի ծանօթին. սա անցեալները Զէյնալբադի փողերը կուլ տալու համար խայտառակուած Միրզա Իսկենդարը չէ:

— Հենց ինքն է որ կայ:

— Բաս ինչն է նորէն փող հաւաքում:

— Խարջըղը պրծել է:

— Բայց այդպիսով էլի նա ահագին փող կը հաւաքի:

— Արդէն 1500 զուան հաւաքել է:

— Ե՛ւ . . .

— Էլ ինչ եւ, հաւաքել եւ փառաւոր կերպով էլ անուշ է արել:

— Իսկ Շէյխ Սադիի քիւմբէթը:

— Ադամ, դուք էլ միամիտ մարդ էք եղել — նկատեց ծանօթս. — օրհնած, ո՞վ է հարցնողը. արդէն քանի ամիս է չորս կողմից պահանջում են որ հաւաքած փողերը Միրզան աւելի ապահովութեան համար մի սառաֆի տայ, որ տեղ թէ փողերը ապահով կը լինեն եւ թէ մինչեւ քիւմբէթի շինելը մի քանի հարիւր էլ շահ կը բերեն. բայց Միրզան լուռ իր բանին է:

— Եւ հասարակութիւնը տալիս է:

— Յիմարներ շատ . . . :

— Իսկ ի՞նչ եղան Զէյնալբադի օգտին հաւաքած փողերը — հարցրի ես — որ դեռ եւս տարիներ առաջ աւանդ էին տուած մի «պատուաւոր» եւ «անանուն» վաճառականի:

— Այնպէս էլ աւանդ մնացին:

— Բաս երբ պէտք է ստացուեն եւ գործագրուեն:

— Երբ Շէյխ Սադի բանաստեղծի քիւմբէթը կը շինուի:

— Իսկ երբ կը շինուի Շէյխ Սադիի քիւմբէթը:

— Երբ որ մի «պատուաւոր» վաճառականի մօտ աւանդ տուած Զէյնալբադի փողերը կը ստացուին:

— Իսկ հասարակութիւնը:

— Հասարակութիւնը . . . — հեգնօրէն պատասխանեց ծանօթս. — հասարակութիւնը, տեսնում ես էլի, յարգում, փող է տալիս այդ մարդուն, թէեւ մեծ մասը թքեց արդէն նրա վրայ:

— Իսկ Միրզա Իսկեանդարը:

— Օհ, նրա մասին էլ միք հարցնի. մի անգամ երեսի փարդան պատուելուց յետոյ, նա հիմա չի էլ ամաչում. խօսում է սրբութիւնից, բարոյականութիւնից, եւ գիտէք ինչ. նա մինչեւ անգամ բաւական զգայուն է դառել: Դուք ի հարկէ յիշում էք՝ որ մի քանի տարի առաջ Չէյնալաբադի փողերի համար ինչ թուք ու մուր կերաւ նա. այն ժամանակ նա այդ բոլոր թուք ու մուրը լուծեամբ եւ հանգիստ կերպով տարաւ առանց նոյն իսկ արդարանալ աշխատելու, բայց երբ նորերս մի հանաքչի պատահամբ հարցրել է նրան՝ «Միրզա Իսկեանդար, Չէյնալաբադից ի՞նչ խաբար»: Միրզա Իսկեանդարը կատաղեց, միւս օր նա գնաց մէջլիս, եւ առանց ամաչելու ներկայ եղողներին՝ ծեծեց այդ ասողին. թէպէտ իրեն էլ լաւ քեօթակ տուին, ու մէջլիսից էլ ինչ պէս մի անպատուութեամբ մարդու ընդ միշտ դուրս վրձն տեցին. բայց եւ այնպէս իրեն ասելով՝ նա մէջլիսից դուրս եկաւ՝ պէխերը սրած եւ գլուխը բարձր բռնած:»

* * *

Որովհետեւ Միրզա Իսկեանդարի հետ մենք հին ծանօթներ ենք, ուստի նկարագրելով նրան՝ մի անգամ էլ ես եմ հարցնում՝

«Միրզա Իսկեանդար, Չէյնալաբադից ի՞նչ խաբար. ի՞նչ եղաւ Մոլլա Մուրադի «անանուն եւ պատուաւոր վաճառականին» տուած «աւանդը». ստացուեց, գործադրուեց, թէ թէ «գիշակերները կլանեցին»:

—

Վաճառումից զոյացած օգուտը յատկացնուելու

է մի շքանոր ուսանողի օգտին:

ԳԻՆՆ Է ՃԵՆԱՊԵՐՀԵԺԱԽՔՈՎ 50 ԿՈՊ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0332651

